

Cărți la subiect

Istorii triste

de Vasile Docea

Smaranda Vultur, *Din radiografia represiunii: deportarea în Bărăgan 1951-1956*, Editura Mirton, Timișoara, 2009, 88 p. (ISBN 978-973-52-063-4)

Romulus Rusan (coordonator), *Morți fără morminte în Bărăgan (1951-1956)*, Fundația Academia Civică, București, 2011, 182 p. + 4 hărți (ISBN 978-973-8214-62-0)

Aleksandar Stoicovici, Flavius Furtună, *Dunărea deportaților (Povești de viață din Bărăgan 1951-1956)*, Editura Mirton, Timișoara, 2011, 174 p. (ISBN 978-973-52-1065-6)

Smaranda Vultur, Adrian Onică (ed.), *Basarabeni și bucovineni în Banat. Povestiri de viață, cu un Studiu introductiv de Igor Cașu*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010, 310 p. + 26 p. cu ilustrații (ISBN 978-973-631-610-4)

Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia 1940-1941, 1944-1956*, Editura Pontos, Chișinău, 2013, 548 p. (ISBN 978-9975-51-500-9)

Deportarea, dislocarea, strămutarea, refugiul – iată câțiva termeni, care, dacă în dicționarul limbii române ar exista un capitol al cuvintelor triste, ar fi intrat fără rezerve în acesta. Nu pentru că exprimă în sine o stare de tristețe, ci din cauza conotațiilor dobândite de-a lungul ultimului secol. Tristețea lor vine dintr-un sens adițional, contextualizat istoric. Un soi de valoare adăugată, care, în cazul nostru, este una negativă. Despre ele s-a scris deja destul de mult, mai ales după anii '90 ai secolului trecut, astfel încât tema deportărilor, dislocărilor și strămutărilor pare să fi devenit o direcție de cercetare în sine, destul de clar conturată în peisajul preocupărilor de istorie recentă.

Evoluția studiilor dedicate acestor fenomene nu a fost lineară, dimpotrivă, poate fi împărțită în trei etape distincte, în fiecare dintre acestea existând motivații proprii și strategii de cercetare diferite. Prima etapă, cea de la începutul anilor '90, a fost marcată de un mare avânt recuperator. Se scria atunci despre deportări – în special despre deportările bănățenilor în Bărăgan – pentru a se recupera ceea ce câteva decenii a fost ținut sub tăcere. Victimele deportărilor aveau în sfârșit libertatea de a-și striga nedreptățile suferite, în timp ce istoricii, antropologii și scriitorii descopereau un subiect nou, dramatic, nefrecventat până atunci și cu potențial impact la public. Pentru autorii cărților și articolelor din acei ani conta mai puțin rigoarea metodelor științifice de reconstituire istoriografică sau de analiză antropologică. Subiectul trebuia exploatat, cu sau fără metodă.

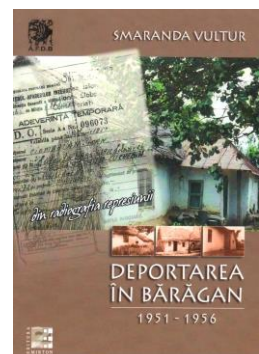
A doua etapă, de pe la mijlocul anilor '90 și până spre jumătatea următorului deceniu, a fost dominată de un anume soi de concurență. Comunitățile etnice și religioase și-au întocmit propriile istorii ale deportării. În felul acesta au fost publicate studii și cărți

despre deportarea sârbilor, cea a germanilor, a românilor. Fiecare comunitate, în competiție cu celelalte, încerca să confişte pentru sine discursul despre deportări. Fiecare considera că a avut cel mai mult de suferit, că a dat cele mai multe victime, că a fost cea mai afectată. Literatura – inclusiv cea științifică – despre deportări a devenit, în această etapă, o parte a discursului identitar al fiecărei comunități.

A treia etapă – și ultima, pentru că ea continuă până astăzi – este cea a scientizării discursului despre deportări. Motivația morală specifică primei etape și resortul concurențial identitar propriu celei de a doua trec în plan secund, pentru a face loc interesului științific. Deportările, dislocările și strămutările sunt supuse acum unor analize din ce în ce mai riguroase, fundamentate metodologic. Observăm acum o serie de eforturi de sistematizare și de sintetizare a problematicei deportărilor, în paralel cu analiza acestora în perspectivă comparativă. Din acest ultim val fac parte cărțile pe care le semnez în continuare.

Prima sinteză

Cartea Smarandei Vultur, *Din radiografia represiunii: deportarea în Bărăgan 1951-1956*, este prima încercare de prezentare sintetică, din perspectivă istorică, a fenomenului deportării în Bărăgan. Volumul conține textul publicat cu doi ani mai devreme, sub formă de capitol autonom, în *Raportul final al Comisiei*

Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (apărut la Editura Humanitas sub coordonarea lui V. Tismăneanu, D. Dobrinu și C. Vasile), căruia i se adaugă acum un consistent grupaj de documente.

Autoarea, după nenumărate studii parțiale privind fenomenul deportării, încadrabile în categoria lucrărilor de antropologie istorică, evadează din constrângerile unidisciplinare, pentru a ne oferi o carte complexă, un produs al deplinei maturități istoriografice. La aceasta contribuie cel puțin doi factori, vizibili de la începutul până la sfârșitul lucrării. Înainte de toate, experiența și familiarizarea intimă cu subiectul cercetat, probă a cunoașterii profunde a literaturii despre deportarea în Bărăgan și despre contextul istoric în care aceasta s-a săvârșit. Apoi, diversitatea surselor utilizate: de la surse de tip antropologic (interviuri, relatări de tipul „povestea vieții” etc.), până la documente inedite de

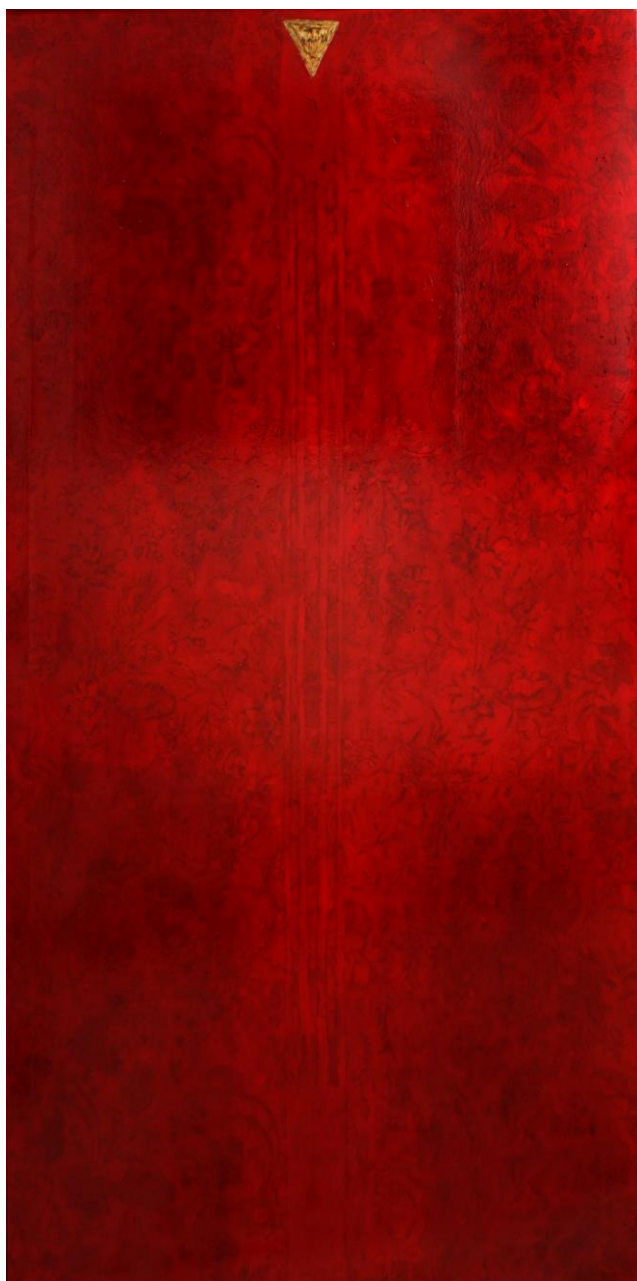
arhivă, identificate în urma unor stagii proprii de cercetare în Arhivele Naționale ale României, în fondurile Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, în Arhivele Ministerului Justiției și în arhive locale.

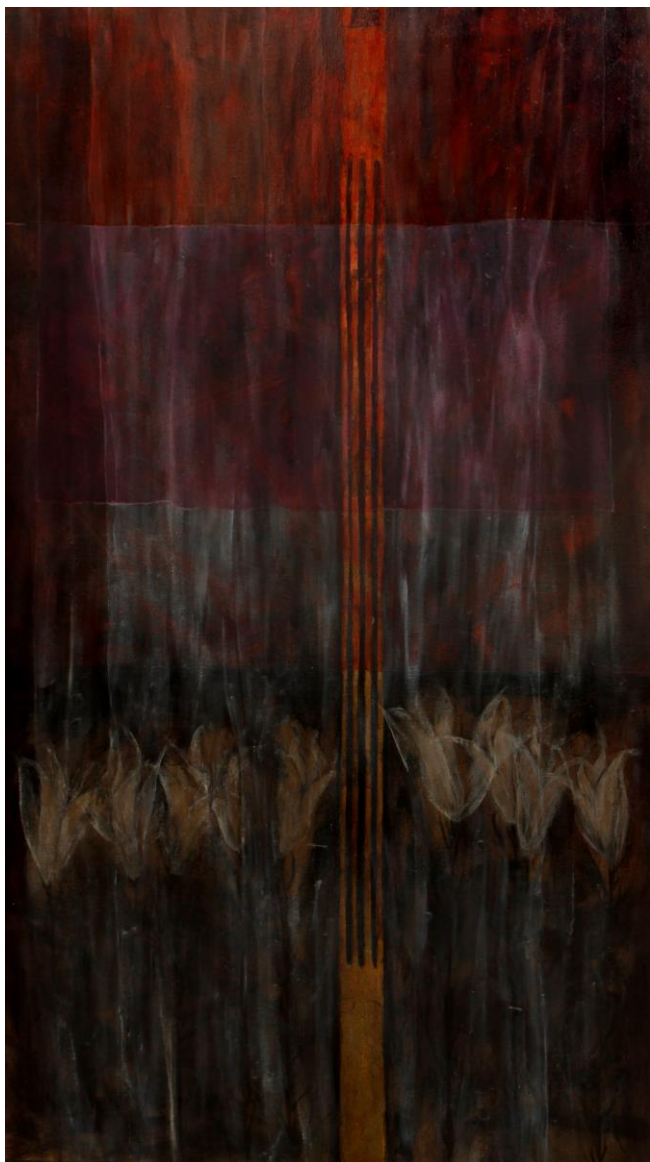
Deportarea este văzută ca un fenomen făcând parte din complexul de politici represive elaborate și puse în aplicare de regimul comunist. În acest context, episodul deportării în Bărăgan, din anii 1951-1965, a unei părți a locuitorilor din vestul României (cca. 44000 de persoane) a fost doar un segment – este adevărat, cel mai amplu și mai dramatic – al măsurilor de dislocare forțată și de instituire a domiciliului obligatoriu. Acest episod a fost precedat de măsuri represive similare, aplicate începând cu anul 1949. Din acel an și până în 1964, au fost dislocate peste 80000 de persoane, începând cu cele 443 de familii de țărani din zonele Arad, Bacău, Baia Mare, Bihor, Câmpulung, Cluj, Mureș, Suceava și Teleorman, care se răsculasera din cauza cotelor de produse pe care trebuiau să le predea statului, dar și cu cele 8528 de persoane aparținând categoriei „moșierilor”.

Scopurile urmărite de autoritățile comuniste prin măsurile de dislocare, deportare și stabilire a domiciliului obligatoriu sunt sintetizate și formulate cât se poate de clar: „Prin ele se viza distrugerea existenței unor categorii largi de oameni, a unor familii și comunități. De inspirație stalinistă, ele au reprezentat forme de violentare, din rațiuni politice, a unor drepturi fundamentale ale oamenilor (dreptul la proprietate, la o viață normală, la libertate de mișcare etc.). Ele vizau o sporire a controlului asupra societății, trebuiau să genereze frică, erau menite să intimideze, să sporească sentimentul insecurității, să destructureze comunitățile, divizându-le și polarizându-le prin aplicarea principiului ideologic al luptei de clasă. Toate acestea au reprezentat arme eficiente pentru aducerea populației la supunere și tăcere, pentru a grăbi la sate procesul de colectivizare și de trecere a proprietății individuale în mâinile statului.” (p. 15)

Cartea morților

Romulus Rusan și colaboratoarele sale (Ioana Boca, Virginia Ion, Andreea Cârstea și Angela Bilcea) ne oferă, în cartea *Morți fără morminte în Bărăgan (1951-1956)*, un repertoriu sumbru: lista celor care au decedat din rândul persoanelor deportate. Cartea este rezultatul unui efort masiv de cercetare științifică, prin care au fost investigate documentele arhivate în Oficiile Stării Civile din diferite localități din zona Bărăganului, mărturiile personale păstrate în arhiva de istorie orală a Centrului

Internațional de Studii asupra Comunismului și, nu în ultimul rând, registrele comunităților etnice și confesionale de care aparțineau deportații. Informațiile culese au fost coroborate cu cele oferite de bibliografia de specialitate.

Volumul, prefațat de Romulus Rusan și însoțit de o listă a abrevierilor, de o bibliografie selectivă, de o serie de anexe documentare și de patru hărți, conține două liste de nume, ordonate alfabetic. Prima este „Lista morților în deportare”, în care persoanele decedate sunt înscrise cu numele și prenumele, vârsta sau anul nașterii, data și locul morții, menționându-se de fiecare dată sursa documentară a informațiilor. Cea de-a doua este „Lista copiilor morți” (177 de persoane cu vârsta sub 16 ani, din care 150 aveau sub un an la data decesului), întocmită după aceleași reguli. În total, spun autorii, cel puțin 1687 de persoane decedate.

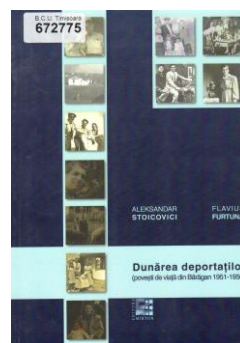
Raportând cele 1687 de decese la numărul de 44000 de deportați, observăm că, în cei circa patru ani și jumătate cât a durat deportarea, rata medie a

mortalității în rândul acestora a fost de cca. 9 decese la mia de locuitori pe an. E vorba de o rată a mortalității aflată chiar sub rata medie a mortalității în România în acea perioadă (10,6 la mie, conform datelor Organizației Națiunilor Unite). Este, de asemenea, cu mult sub rata mortalității în lume, calculată de ONU la 19,5 la mie pentru intervalul 1950-1955. Prin urmare, cel puțin din punctul de vedere al cifrelor, termenul de „genocid” folosit de prefațatorul volumului pentru a califica deportarea este nepotrivit.

Numărul morților în Bărăgan nu poate fi folosit, în sine, pentru a demonstra caracterul represiv al deportării, deși putem ușor presupune că, dacă nu li s-ar fi aplicat acea măsură, unele dintre persoanele în vârstă ar fi trăit mai mult, iar unii dintre copiii morți în primul an de viață ar fi supraviețuit. În această privință, însă, suntem nevoiți să rămânem pe tărâmul presupunerilor. Argumentele care ne conving în legătură cu dimensiunea represiunii vin din altă parte: condițiile inumane de viață ale deportaților, înfometarea, sărăcia, disconfortul de a fi smulși din propriul cămin, ura și relele tratamente din partea autorităților, interdicția de a putea circula liber și de a-și exercita liber profesia și multe altele. Pe scurt, dacă din această carte nu rezultă o dovadă clară că dreptul fundamental la viață le-a fost încălcat deportaților, există suficiente probe că au fost lipsiți de toate celelalte drepturi fundamentale.

Deportații de la Dunăre

Volumul întocmit de Aleksandar Stoicovici și Flavius Furtună și prefațat de Smaranda Vultur, intitulat sugestiv *Dunărea deportaților*, cuprinde 25 de interviuri cu foști deportați în Bărăgan din zona de sud a Banatului (Clisura Dunării). Interviurile sunt de tipul *povestirii de viață* (*life history*), și au fost realizate în perioada noiembrie 2010 –

martie 2011, utilizând instrumentarul metodologic deprins de cei doi tineri editori ca studenți ai masteratului de Comunicare Interculturală urmat la Universitatea de Vest din Timișoara.

Pe lângă textele interviurilor, volumul conține un grupaj de 30 de reproduceri ale unor fotografii provenite din colecțiile personale ale foștilor deportați. Fotografiele, în marea lor majoritate inedite, completează în mod fericit textul interviurilor. În plus, autorii au adăugat o anexă documentară, conținând 18 reproduceri de acte oficiale (extrase din procese verbale, rapoarte etc.). Acestea ne permit să observăm diferențele între felul în care o tragedie umană este consemnată în documentele oficiale, față de modul în care aceeași tragedie este rememorată de victime.

Scopul mărturisit al autorilor este dublu: cognitiv și etic. Pe de o parte, e vorba de un efort istoriografic, „de recuperare și de reconstrucție a unui episod din istoria națională, prin apelarea la memoria celor care au trăit experiența deportării” (p. 15). În acest sens, focalizarea pe zona riverană Dunării, din Banatul de sud – o regiune mai puțin frecventată de istoricii fenomenului deportărilor –, umple un gol pe harta cercetărilor. Metoda este riguroasă. Interviuurile, nu foarte lungi (de la 3 la 7 pagini), sunt reproduse integral. Așa cum se cuvine în cazul cercetării de tip *life history*, intervenția cercetătorului este minimă. Intervieuații sunt lasați să povestească liber, fiind ghidați doar de câteva întrebări, aceleași pentru toate cazurile. Întrebările au în vedere: împrejurările și cauzele dislocării, transportul până la destinația din Bărăgan, condițiile de viață de acolo, raporturile cu populația locală, relația cu autoritățile, întoarcerea acasă.

Pe de altă parte, autorii au în vedere un demers de tip etic. Eroul principal al acestuia este tema suferinței. Cartea prezintă „destinele tragice ale unor oameni care, prinși între pietrele de moară ale istoriei, au ajuns să sufere fără a avea vreo vină” (p. 16). Suferința e cu atât mai acută cu cât victimele însele, așa cum reiese din interviuri, sunt conștiente de lipsa lor de vinovăție, căci deportarea nu a fost nicidecum o sancționare a unor eventuale culpe individuale, ci o măsură represivă împotriva unor întregi categorii sociale și etnice. Intrând în contact cu suferința altora, empatizând cu aceștia, cititorul este îndemnat să facă „primul pas către o schimbare de paradigmă în ceea ce privește definiția răului și gravitatea acestuia” (p. 14). Cu alte cuvinte, cunoscând suferințele altuia și răul care o provoacă, putem deveni noi înșine mai buni.

Banatul ca pretext sau despre relativizarea suferinței

Basarabeni și Bucoveneni în Banat. Povestiri de viață, editată de Smaranda Vultur și Adrian Onică și având un studiu introductiv de Igor Cașu, este o carte complexă nu doar din punct de vedere tematic, ci și metodologic.

Tematic, pentru că își propune să reconstituie traseul unui mare număr de basarabeni și bucovineni din timpul celui de-al doilea război mondial și de după încheierea acestuia. Un traseu întortochiat, care i-a purtat în diferite locuri și le-a modificat statutul în mod repetat. Mai întâi, în 1940 – când, de teama noii stăpâniri sovietice, au plecat din Basarabia și nordul Bucovinei – au avut statutul de refugiați. Unii s-au întors în cele două provincii, în 1941, odată cu intrarea trupelor românești. Apoi, în 1944, când sovieticii au împins frontul spre vest, au plecat iarăși, pentru a se stabili în România. Din nou, refugiați. În 1945, sovieticii au încercat să îi „repatrieze” pe refugiați. Cei care nu doreau să se întoarcă – majoritatea – au trebuit să se ascundă, să rămână clandestin în România, pentru o vreme. Au avut statut de fugari. Apoi, mulți dintre ei au fost împroprietăriți de statul român, unii în vestul țării, în zona Banatului. Prin urmare, un nou statut, cel de coloniști. În sfârșit, în 1951, toți aceștia din urmă au fost dislocați și așezați cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan. Statutul: deportați.

Volumul de față se ocupă de cei care, la un moment dat în biografia lor, au locuit în Banat. Fiecare, însă, valorizează în felul său propriu experiența bănățeană. Dacă pentru memoria inora, ea reprezintă un puternic punct de referință, pentru alții aproape nu contează. Din acest motiv, experiența bănățeană este mai degrabă pretextul în jurul căruia se desfășoară o mulțime de biografii distincte, care te impresionează prin aglomerarea de episoade dramatice, tragedii, pierderi, dar și prin acte de eroism extrem sau prin dovezi de profundă umanitate.

Povestită de basarabeni și de bucovineni, deportarea în Bărăgan își pierde înfășișarea tragică absolută. Ceea ce pentru bănățenii înșiși a fost experiența cea mai traumatizantă, pentru basarabeni și bucovinenii ajunși în România este doar un episod dintr-un întreg șir de traume: refugii, evacuări, exproprieri, clandestinitate, spectrul constant al Siberiei. Plasată printre atâtea alte suferințe, cea a deportării în Bărăgan se relativizează.

Soluția metodologică aleasă de editori pentru a reda această complexitate de fenomene este ingenioasă. Ea constă într-o combinație a instrumentelor istoriei orale cu discursul istoriografic descriptiv-analitic. Interviuurile de tip „povestire de viață”, la care au răspuns 14

persoane (6 basarabeni și 8 bucovineni), consemnate de membrii echipei de cercetare (din care, pe lângă cei doi editori, mai fac parte Roxana Onică, Antonia Komlosi și Mihaela Sitariu), sunt reproduse în întregime în volum. Contextualizarea istorică este realizată de Igor Cașu, într-un consistent studiu introductiv (p. 11-42). Bazat pe o mare diversitate de surse, acesta analizează politicile represive sovietice în Basarabia și Bucovina în anul 1940 și după 1944: arestări, condamnări, execuții sumare, deportări în Siberia. Măsuri pe care românii rămași acolo după instaurarea stăpânirii sovietice le-au resimțit din plin. Cei refugiați în România au reușit să le evite, fără a scăpa, însă, de un destin tragic, așa cum ne lasă să înțelegem povestirile lor de viață.

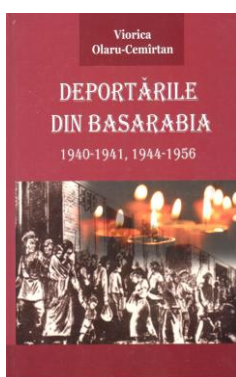
Deportările din Basarabia

Cartea semnată de Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia 1940-1941, 1944-1956*, își are originea în teza de doctorat susținută de autoarea la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași în anul 2010. Prefătată de Ion Aग्रigoroaiei și postfațată de Cătălin Turlic, profesori la aceeași universitate, ea este dedicată „memoriei basarabenilor căzuți sub teroarea roșie.” Volumul conține, în afara textului propriu-zis, o listă bibliografică, o masivă anexă documentară (66 documente de factură diferite: rapoarte oficiale, liste ale persoanelor deportate, dar și ale activiștilor de partid care au pus umărul la aplicarea măsurilor represive, interviuri luate de autoarea unor supraviețuitori etc.) și, la sfârșit, un indice de persoane și un indice toponimic. Toate acestea lasă impresia unui produs științific riguros, impresie pe care lectura textului o confirmă.

Doă sunt punctele în care autoarea excelează. Mai întâi, în contextualizarea faptelor istorice pe care le are în atenție. Ea descrie în mod cuprinzător contextul istoric al celor trei mari valuri de deportări din Basarabia (12-13 iunie 1941, 5-6 iulie 1949 și 1 aprilie 1951), făcând referire, de fiecare dată, la situația internațională, la relațiile dintre Uniunea Sovietică și România, la situația internă din Uniunea Sovietică și din Basarabia, la dinamica din interiorul Partidului Comunist, la mecanismele și nivelurile la care au fost luate deciziile privind deportarea. Tipul de cauzalitate istorică pe care l-a ales nu este deloc îngust, mecanic. Nu recurge, însă (din fericire), nici la o cauzalitate abstractă, conceptuală (de tipul: regimul totalitar sovietic făcea obligatorie aplicarea măsurii represive a deportării). Explică pur și simplu faptele, raportându-le la contextul în care s-au petrecut, fără a omite să precizeze contribuțiile (și responsabilitățile!) diferiților lideri în luarea deciziilor.

Apoi, e vorba de o anumită pricepere în a face documentele să vorbească. Pricepere care are ca suport, înainte de toate, buna cunoaștere a acestora. Autoarea a cercetat importante fonduri arhivistice, păstrate la Arhiva Națională a Moldovei, la Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova și la Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova. În plus, a intervievat ea însăși un mare număr de foști deportați, a utilizat memoriile publicate ale altora, ca și numeroase volume de documente deja apărute. Rezultatul este un text coerent, în care analizele statistice se îmbină echilibrat cu relatările martorilor și cu fragmente din documentele oficiale ale epocii.

Autoritățile sovietice au supus populația Basarabiei la trei valuri succesive de deportări. Primul val a avut loc în 12-13 iunie 1941, deci la aproape un an după anexarea provinciei. Din Basarabia și Bucovina de Nord au fost ridicate 29839 de persoane, din care 5479 au fost arestate, iar 24360 au fost deportate în diferite regiuni din Siberia și Kazahstan. Măsura era aplicată familiilor, însă acestea nu erau deportate împreună. De regulă, capul familiei era trimis într-un lagăr, iar restul membrilor într-o altă regiune. Conform documentelor poliției politice sovietice, au fost deportați foști membri ai administrației și forțelor de ordine românești (primari, polițiști, jandarmi), membri ai partidelor politice românești, intelectuali, proprietari sau pur și simplu persoane acuzate că ar fi în dezacord cu regimul sovietic. 90% din deportați erau români, procent care conduce spre concluzia că deportarea nu era doar o măsură legată de dezideratul ideologic al „luptei de clasă”, ci avea un accentuat caracter de epurare etnică. Averile celor deportați au fost confiscate, iar după revenirea administrației românești în Basarabia, în iulie 1941, nu au mai putut fi recuperate bunurile mobile ale deportaților.

În 5-6 iulie 1949 a avut loc al doilea val de deportări, cunoscut sub denumirea de „Operațiunea IUG”. De data aceasta, victime au fost țărani mai înstăriți, „chiaburii”. În afară de aceștia au mai fost deportați mari comercianți, foști moșieri, colaboratori ai administrației românești. În total, 11293 de familii, adică 35050 de persoane trimise în Siberia și Kazahstan. În sfârșit, ultimul val a avut loc la 1 aprilie 1951, sub denumirea de „Operațiunea Sever”, victime fiind de data aceasta membrii sectei Martorii lui Iehova, în total 723 de familii (2617 persoane). Cifrele sunt relevante în sine, deoarece ele exprimă amploarea represiunii. Dacă ținem seama de faptul că populația Basarabiei se ridică în anul 1940 la cca. 3200000 de persoane, atunci constatăm că 2,1% au fost victime directe ale celor trei valuri de deportări și arestări.

Autoarea nu se oprește la analiza celor trei momente ale deportării propriu-zise, ci urmărește soarta victimelor și în etapele ulterioare. Pe bază de documente de arhivă și de mărturii ale supraviețuitorilor, sunt descrise dificultățile vieții în lagăre, problemele integrării deportaților în regiunile în care au fost așezați forțat, respingerea lor de către comunitățile de baștină atunci când, în anii '50, li s-a permis să se întoarcă, neputința recuperării bunurilor confiscate, stigmatizarea politică și socială.

In disputa actuală privind caracterul regimului represiv din Uniunea Sovietică, lucrarea doamnei Viorica Olaru-Cemîrtan aduce un argument imposibil de

ignorat. În ultima vreme a fost exprimată destul de apăsător opinia conform căreia sistemul concentraționar sovietic ar fi fost nu atât un instrument de represiune împotriva adversarilor politici sau persoanelor incomode, cât, mai degrabă, un experiment ... economic. Altfel spus, Stalin nu ar fi urmărit să-și suprime adversarii sau potențialii adversari (ai lui și ai regimului pe care îl conducea), ci ar fi planificat, prin intermediul Gulagului, creșterea economică. Ideea face parte dintr-o anumită strategie ideologică, prin care se încearcă ștergerea sau diminuarea caracterului criminal al sistemului totalitar comunist în general, al stalinismului în special. Volumul recenzat aici dovedește contrariul. Selectarea persoanelor arestate și deportate în Siberia și Kazahstan nu s-a făcut nicidecum ca urmare a nevoii de forță calificată de muncă resimțită eventual în acele regiuni. Dimpotrivă, deciziile politice și administrative, ca și corespondența oficialităților sovietice, prin care s-au pus la cale și s-au înfăptuit deportările, nu se referă deloc la aspectul economic. În schimb, din toate documentele reiese caracterul represiv al acțiunilor, îndreptate împotriva unor categorii sociale sau politice. În plus, așa cum reiese din această carte, de multe ori, chiar administrațiile locale din zonele de deportare și administrațiile lagărelor de muncă erau puse în dificultate de afluxul de deportați. Dacă ar fi fost vorba de un proiect economic, astfel de dificultăți nu ar fi existat.

